

Василенко Ольга Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки, Харківський
національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ У МІКРОСЕРЕДОВИЩІ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

***Анотація.** Розглянуто сутність соціальної відповідальності учнів, її прояви на різних вікових етапах розвитку дитини. Схарактеризовано соціально-педагогічну технологію розвитку соціальної відповідальності школярів. Здійснено аналіз ігрових інтерактивних методів, що спрямовані на колективну, кооперативну, групову співпрацю. Запропоновано інтерактивні методи методично-процесуальної частини соціально-педагогічної технології розвитку соціальної відповідальності учнів з урахуванням їхніх вікових особливостей на різних ступенях навчання.*

***Ключові слова:** соціальна відповідальність; вікові особливості учнів; розвиток; технологія; інтерактивні методи; групова робота; кооперативна взаємодія; колективна співпраця; мікросередовище.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах процес глобалізації охоплює не тільки світову економіку, але й привертає особливу увагу до готовності особистості дотримуватися у своїй діяльності соціальних норм, виконання обов'язку перед суспільством, людством. У таких умовах особливого значення набуває проблема соціальної відповідальності особистості як генералізуючої якості, що характеризує соціальну типовість особистості, яка свідомо, добровільно виконує певні вимоги й адекватно здійснює поставлені перед собою соціально знаущі цілі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорію і практику формування соціальної відповідальності учнів на різних історичних етапах розвитку школи всебічно досліджують Н. Басюк, О. Бобкова, Т. Гурлева, П. Дворов, Н. Євтушевська, В. Киричок, О. Кочерга, Т. Куниця, Н. Стаднік, Л. Терехова, Г. Шуляченко, І. Хозраткулова, А. Яцеленко. У сучасних дослідженнях соціальну відповідальність дітей шкільного віку представлено як: якість особистості: усвідомлено брати на себе зобов'язання, дотримуватися їх виконання й передбачати наслідки власних дій (Н. Басюк) [1], здійснювати адекватне самооцінювання, виконувати рольові обов'язки і звітувати за власні дії (В. Тернопільська) [2], що передбачає почуття обов'язку, розвиток моральної самосвідомості особистості (Л. Терехова) [3] на основі гуманних узаємин із навколишнім середовищем для самоствердження, самореалізації в життєтворчості (М. Левківський) [4]. Зазначимо, що всі науковці соціальну відповідальність учнів розглядають у системі відносин «індивід – група – колектив», узаємодія яких відбувається в мікросередовищі. Дотичними до цього напряму є особливості розвитку соціальної відповідальності учнів у середовищі, що детально вивчають Н. Гонтаровська, Г. Дементьєва, Л. Карнаух, Л. Махоткіна, С. Мукомел, В. Семенов.

У контексті нашого дослідження важливе значення мають праці, що присвячені розкриттю сутності соціально-педагогічної технології, яка відповідає методологічним вимогам (критерії технологічності): концептуальність, системність, керованість, ефективність і відтворюваність (М. Васильєва, А. Капська, В. Кукушин, О. Рассказова, Г. Селевко, С. Харченко, М. Шакурова) [5–9]. Звернення до дослідження проблеми соціально-педагогічної технології розвитку соціальної відповідальності учнів у мікросередовищі обумовлено необхідністю проектування методів формування в майбутнього покоління як суб'єкта соціальної відповідальності позитивних життєвих цінностей, вироблення вміння застосовувати ці знання на благо самому собі, колективу, суспільству.

Мета статті – розглянути інтерактивні методи методично-процесуальної частини соціально-педагогічної технології розвитку соціальної відповідальності учнів з урахуванням їхніх вікових особливостей на різних ступенях навчання.

Виклад основного матеріалу. З позиції соціальної педагогіки соціальне середовище розглядається як складне багаторівневе утворення, яке характеризується конкретним проявом суспільних стосунків, духовно-матеріальними умовами, що забезпечують становлення особистості (О. Безпалько [10]). Сукупність умов життя особистості (сім'я, однокласники) й умови середовища найближчого середовища (сусіди, тип поселення, громадські організації, об'єднання) виступають як мікросередовище (О. Безпалько) [10], наявність якого необхідне для формування й розвитку суттєвих якостей особистості, що спрямовані на позитивну дію на благо себе, людей, громади, тобто забезпечує соціальну відповідальність.

Аналіз наукових джерел (А. Капська, В. Кукушина, Г. Селевко, С. Харченко, М. Шакурова) [5–9] є підставою для визначення соціально-педагогічної технології розвитку соціальної відповідальності школярів як концептуально обґрунтованої та змістово забезпеченої сукупності й послідовності форм, методів, способів поступового розвитку соціальної відповідальності учнів початкової, основної та середньої школи у процесі соціального виховання з визначеною соціальною ситуацією внутрішніх (психофізіологічні, психосоціальні характеристики школярів) і зовнішніх (специфічні умови мікросередовища) характеристик. Структура цієї соціально-педагогічної технології містить такі складники: концептуальна основа (теоретичні ідеї), програмно-змістове забезпечення (мета, послідовність виховних заходів, суб'єкти виконання), методично-процесуальна частина (методи, форми, засоби діяльності, діагностика результатів діяльності).

Реалізація методично-процесуальної частини соціально-педагогічної технології потребує застосування інтерактивних методів (постійна, активна взаємодія, що спрямована на формування в дитини почуття обов'язку та його виконання, умінь здійснювати самооцінювання й контроль за власними діями, центральним утворенням яких є моральні якості особистості, унаслідок яких відбуваються певні зміни в самостійності, ініціативності, готовності відповідати за наслідки своїх дій). Активність дітей шкільного віку (не залежно від ступені навчання) має бути спрямована на колективну, кооперативну, групову співпрацю на основі рівноправної, рівнозначної суб'єктно-суб'єктної взаємодії з обов'язковим використанням рефлексії знань, умінь і способів їх виконання. Зазначимо, що ця характеристика саме інтерактивної взаємодії у групі має на увазі активну діяльність кожного, але виключає домінування одного учасника над іншими, і базується на спільній думці вироблення рішення, що сприяє готовності дитини відповідати за наслідки своїх дій у груповій діяльності та дії всієї групи.

Застосування інтерактивних методів розвитку соціальної відповідальності передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблеми на основі аналізу обставин і відповідної ситуації. Ефективною групова взаємодія в обговоренні соціально-педагогічної ситуації, розвитку навичок спілкування у групі, умінь переконувати і брати на себе відповідальність за рішення буде у групі не більше 5-6 осіб. Відповідно до фізіологічних особливостей дітей різного віку слід застосовувати інтерактивні методи розвитку соціальної відповідальності.

У дітей молодшого шкільного віку вже проявляються ознаки відповідальності: відповідальне ставлення до самого себе, до близьких і до інших людей, основи знань про моральні норми та їх дотримання, виконання доручення (Н. Басюк, Н. Стаднік) [1; 11]. Зазначимо, що виховання відповідальності в дітей дошкільного віку повинно відповідати формуванню позитивного емоційного ставлення до відповідальності як моральної характеристики особистості та формуванню власного досвіду відповідальної поведінки. Тому методично-процесуальна частина розробленої технології містить ігрові інтерактивні методи (моделювання рольових ситуацій, змагання, доручення), що спрямовані на

набуття й використання знань про моральні норми відповідальності у взаємодії з однолітками, дорослими. Усе це виступає важливим морально-етичним регулятором стосунків між однолітками, стимулятором активної участі в суспільно корисній праці й ініціативи у виконанні доручення, проявів вчинків.

До вікових особливостей учнів підліткового віку відносять здатність регулювати свою поведінку, виходячи з внутрішнього самоконтролю в поєднанні з зовнішніми чинниками контролю на основі засвоєння особистістю системи норм і правил суспільної поведінки. Соціально особистісні домінанти прояву відповідальності в індивідуальному розвитку підлітка проходить шлях від морального реалізму до автономної моралі (Ж. Піаже) [12] саме в колективній, груповій діяльності в поєднанні індивідуальної, зовнішньої і внутрішньої відповідальності (К. Муздибаєв) [13]. У методично-процесуальній частині соціально-педагогічної технології розвитку соціальної відповідальності слід використовувати такі методи: обговорення ідей ситуації два-чотири-усі разом (прийняття єдиного спільного рішення в парах, четвірці й колективом); діалог (спільний пошук узгодженого рішення); дискусії (обговорення і доведення шляхів розв'язання проблеми); підготовка плану розв'язання проблеми (виявлення, аналіз проблеми, проектування її засобів і кінцевого результату).

Для старшого шкільного віку почуття соціальної відповідальності своє вираження знаходить в оцінюванні результатів власної діяльності на користь інших, у готовності переборювати труднощі, залучатися до системи соціальних відносин, що характеризують знання про соціальну дійсність, ціннісні орієнтації, соціальне самовизначення, соціальну поведінку старшокласників (В. Тернопільська) [2].

До методично-процесуальної частини розробленої технології можна віднести такі інтерактивні методи: спільний проект (висвітлення проблеми з різних сторін, складання групою проекту, його рецензія й доповнення експертами); командний пошук інформації; коло ідей (вирішення суперечливих питань завдяки аналізу списку ідей); акваріум (удосконалення вміння дискутувати й аргументувати свою думку в індивідуальній бесіді, у групі й колективі); мозковий штурм (вироблення декількох вірних рішень і вибір оптимального з них); навчаючи – учуся; дерево рішень (аналіз механізмів прийняття складних рішень); ігрові методи (забезпечення контролю виведення емоцій; надання можливості самовизначення; надихання і допомога розвитку творчої уяви; надання можливості зростання навичок співробітництва в соціальному аспекті; надання можливості висловлювати свої думки). Схарактеризовані методи дозволяють старшокласникам реалізувати природне прагнення до спілкування, відкривають для них можливості співпраці (узгодження дій, брати на себе обов'язок, усвідомлення наслідків вибору, відповідати за прийняте рішення) та оптимізувати результати, які вигідні для них самих і для всіх інших членів групи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вибрані відповідно до вікових особливостей школярів інтерактивні методи розвитку соціальної відповідальності дозволяють: розширити пізнавальні можливості дітям; переносити отримані способи співпраці на різні життєві ситуації в мікросередовищі; приймати важливі продумані рішення у групі; розвивати комунікативні вміння й навички; формувати внутрішні мотиви до відповідальності за прийняття рішення. Це сприяє виробленню в учнів цінностей, умінь спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, брати на себе відповідальність за власні дії, діяльність у групі та групову діяльність. Методично-процесуальна частина соціально-педагогічної технології, у першу чергу, повинна стати підґрунтям подальшого ефективного розвитку соціальної відповідальності школярів, що є можливим лише за умови інтеграції соціально-виховних зусиль мікросередовища з метою стимулювання механізмів розвитку соціальної відповідальності дітей.

Серед перспектив подальшого дослідження даної проблеми виокремлюємо роботу з вивчення інноваційних підходів щодо інструментарію оцінювання розвитку соціальної відповідальності учнів на різних ступенях навчання в загальноосвітньому навчальному закладі.

Список використаної літератури

1. Басюк Н. А. Формування почуття відповідальності у молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / Н. А. Басюк. – К., 2005. – 20 с.
2. Тернопільська В. І. Формування соціальної відповідальності старшокласників у позанавчальній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / В. І. Тернопільська. – К., 2003. – 218 с.
3. Терехова Л. В. Формування соціальної відповідальності у підлітків у процесі суспільно корисної праці : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / Л. В. Терехова. – К., 1993. – 17 с.
4. Левківський М. В. Відповідальність у суб'єкт-суб'єктній взаємодії / М. В. Левківський // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць / Інститут проблем виховання АПН України. – К., 2003. – Кн. 1. – С. 69–74.
5. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. А. Й. Капської. – К. : Центр навчальної літератури, 2011. – 488 с.
6. Педагогические технологии : учебное пособие [для студентов педагогических специальностей] / под общ. ред. В. С. Кукушина. – Ростов н/Д : Издательский центр «Март», 2002. – 320 с.
7. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий / Г. К. Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2006. – Т. 2. – 816 с.
8. Історія, теорія і практика соціальної роботи в Україні : науково-навчально-методичний посібник [для студентів, магістрантів, аспірантів і спеціалістів у галузі соціальної педагогіки, соціальної роботи] / С. Я. Харченко, М. С. Кратінов, Л. Ц. Ваховський та ін. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 317 с.
9. Шакурова М. В. Методика и технология работы социального педагога : учебное пособие [для студентов высших педагогических учебных заведений] / М. В. Шакурова. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 272 с.
10. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : навчальний посібник / за ред. О. В. Безпалько. – К. : Академвидав, 2013. – 230 с.
11. Стадник Н. В. Виховання відповідальності у дітей шестирічного віку у взаємодії сім'ї та школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / Н. В. Стадник. – К., 2009. – 20 с.
12. Пиаже Ж. Речь и мышление ребёнка / Ж. Пиаже. – М. – Л. : Учпедгиз, 1932. – 412 с.
13. Муздыбаев К. Психология ответственности / К. Муздыбаев. – Л. : Наука, 1983. – 240 с.

References

1. Basiuk, N. A. (2005). The development of a sense of responsibility among pre-school children. Kyiv (in Ukr.)
2. Ternopil'ska, V. I. (2003). The development of high school students' sense of responsibility while doing extracurricular activities. Kyiv (in Ukr.)
3. Terekhova, L. V. (1993). The development of teenagers' sense of responsibility in the process of doing socially useful work. Kyiv (in Ukr.)
4. Levkivskiy, M. V. (2003). Responsibility in subject-subject interaction. *Theoretical and methodical problems of educating children and students*, 1, 69–74 (in Ukr.)
5. Social pedagogy: the textbook / under the editorship of Caps'ka, A. Y. (2011). Kyiv: Center of educational literature (in Ukr.)
6. Kukushin, V.S. (2002). Pedagogical techniques. Rostov na Donu: Publishing centre «Mart» (in Rus).
7. Selevko, G. K. (2006). Encyclopedia educational technology. Moscow: Research institute school technology (in Russ.)
8. History, theory and practice of social work in Ukraine : scientifically-educational-methodical manual: [for students, undergraduates, graduate students and professionals in the field of social pedagogy, social work] / Kharchenko, S. J., Kratinov, M. S., Vakhovskyy, L. C., Pesotska, O. P., Kratinova, V. O., & Karaman, O. L. (2005). Luhansk: Alma-mater (in Ukr.)
9. Shakurova, M. V. (2004). Methods and technique of a social educator's work. Moscow: Publishing centre «Academia» (in Russ.)
10. Bespal'ko, O. V. (2013). Social pedagogy: textbook. settlement / edited by Bezpalko, O. V. Kyiv: Academiya (in Ukr.)
11. Stadnik, N. V. (2009). Developing six-year old children's responsibility in family and school interaction. Kyiv (in Ukr.)
12. Piaget, J. (1932). A child's speech and thinking. Moscow-Leningrad: «Uchpedgiz» (in Russ.)
13. Muzdybaev, K. (1983). The psychology of responsibility. Leningrad: Nauka (in Russ.)

Abstract. Vasylenko O. M. Social and Pedagogical Technique of Schoolchildren's Social Responsibility Development in Microenvironment: Methodical Aspect.

Introduction. Topicality of the research of the problem of social and pedagogical technique of schoolchildren's social responsibility development in microenvironment is stipulated by the necessity of designing methods of formation of positive life values, developing the ability to apply this knowledge for the benefit of oneself, group, society in future generation as a subject of social responsibility.

Purpose. The purpose of the research is to study interactive methods of methodical and procedural parts of social and pedagogical technique of schoolchildren's social responsibility development considering children's age peculiarities at different stages of training.

Methods. A complex of methods of research is used. They are: methods of pedagogical literature analysis; generalization of essence of social and pedagogical technique and criteria for its effectiveness;

designing interactive methods of methodical and procedural parts of social and pedagogical technique of schoolchildren's social responsibility development.

Results: *The main results of the research include determining peculiarities of schoolchildren's social responsibility development at each stage of education (primary, secondary, high schools). The development of interactive methods of methodological and procedural parts of social and pedagogical technique of schoolchildren's social responsibility development in the course of collective, cooperative, group collaboration organization.*

Originality. *Scientific novelty of results of the research lies: in determining the developed technique: games (imitating role situations, competitions), usefulness for the society (doing errands, participating in work useful for the society) (for primary-school children); discussing the ideas of the situation (making a single joint decision in pairs, fours, in a team); a dialogue (a joint search for the common decision); discussion (discussion and proving the ways of solving a problem); interaction planning (problem identification, problem analysis, projecting its means and final result) (for adolescents); a joint project (covering the problem from different angles); a joint search for information; a range of ideas; aquarium (improving the ability to discuss and provide arguments for one's opinion in a private talk, in a group and in a team); brainstorming; learning while teaching; a tree of decision (the analysis of mechanisms of making difficult decisions).*

Conclusion. *The characterized interactive methods make it possible to develop schoolchildren's social responsibility through the implementation of a natural desire to communicate, opening possibilities for cooperation, making important thoughtful decisions, formation of internal motivation to take the responsibility for their own actions, being part of a group and group activities. This becomes possible under the condition of integration of social and educational efforts of microenvironment aimed at stimulating mechanisms of developing children's social responsibility. The propositions will include the development of instruments of evaluation of schoolchildren's social responsibility development.*

Key words: *social responsibility; schoolchildren's age peculiarities; development; technique; interactive methods; group work; cooperative interaction; collective cooperation; microenvironment.*

Одержано редакцією 29.09.2016
Прийнято до публікації 05.10.2016

УДК 377.3

Герасімова Наталія Євгенівна,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки і психології ННІ педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Герасімова Інна Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки і психології ННІ педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, транзактний аналітик, Україна

ДО ПИТАННЯ СТРУКТУРИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ

Анотація. *Розглянуто питання структури організаційно-педагогічної моделі формування комунікативних умінь майбутніх менеджерів, прийоми та принципи формування комунікативних, особистісних і професійних якостей фахівця-менеджера готельно-туристичної індустрії. Розкрито гендерний підхід у формуванні моделі комунікативних умінь майбутнього менеджера.*

Ключові слова: *менеджер; готельно-туристична індустрія; організаційно-педагогічна модель; формування; комунікативні вміння; статева ідентичність; гендерний підхід.*